

KAJKAVSKA POETSKA MEŠTRIJA BOŽICE JELUŠIĆ

O 50. OBLJETNICI ROĐENJA I 30. OBLJETNICI KNJIŽEVNOG STVARALAŠTVA

PJESNIČKA STEZA

Pjesnikinja Božica Jelušić (rođena 1951. u Pitomači) svoj je pjesnički put započela 1973. godine, objavivši kao 22-godišnja studentica čakovečke pedagoške akademije svoju prvu samostalnu pjesničku zbirku **"Riječ kao lijepo stablo"** dobivši za nju republičku nagradu. Slijedile su još tri pjesničke zbirke na književnom standardu (**"Golubica i pepeo"**, Zagreb, 1974; **"Čekaonica drugog razreda"**, Cakovec, 1979. i **"Kopernikovo poglavlje"**, Osijek, 1983.) i zbirka eseja **"Herz desetka"** te povremeno pisanje na kajkavštini koje joj je već 1977. donijelo nagradu na Zelinskom recitalu. Već u to vrijeme, 1981. godine, Ernest Fišer u ogledu / portretu **"Škatulja od rieči i krvi"** Božice Jelušić, u svojoj knjizi književnih rasprava i kritika **"DEKANTACIJA KAJKAVIANA"**, na osnovi rukopisne zbirke **"POD PETRIČINOM ZVIEZDOM"** svrstava autoricu među najznačajnije kajkavske pjesnike (dio je pjesama već bio objavljen u zelinskim zbornicima te u časopisima **"Gesta"** br. 4 - 5, 1980. i **"Podravska gruda"** br. 1 - 2, 1981.) Radni je naslov dao ime jednom od ciklusa u zbirci **"MEŠTRI, MEŠTRIJE"**, objavljenoj u biblioteci **"Geste"**, nakladnika Narodnog kazališta **"August Cesarec"**, u Varaždinu 1985. godine. Sama autorica napominje da je izbor sačinjen od pedesetak pjesama napisanih u desetogodišnjem razdoblju. Ta strogost prema vlastitom stvaralaštvu, to brižno brušenje svake pjesme, očituje se i u ukupnom broju pjesama u ovoj (**"Noćna steza"**) knjizi "sabranih" pjesama: 69.

Nakon prve kajkavske zbirke Božica Jelušić i dalje se bavi i drugim svojim interesima, prije svega praćenjem likovnih opusa i zbivanja na podravskim prostorima, piše putopise (američki u knjizi **"Okrhak kontinenta"**, Zagreb, 1988.), poeziju za djecu (zbirka **"Zmaj od papira"**, Bjelovar, 1992.) da bi se 1993. ponovo pojavila s jednom malom, ali artistički zaokruženom i cjelovitom kajkavskom zbirkom - **"JEZUŠI"** (Samobor, 1993.)

Druga polovina pjesama u zbirci **"Noćna steza"** (Đurđevac, 1997.) svoju je premijeru doživjela po časopisima, na ekološkim plakatima (**"Dravske popevke"**) i na recitalima u Zelini gdje je Božica Jelušić posljednjih godina redovito osvajala glavne nagrade. Zato je ponovno objavljivanje pjesama u jednoj knjizi čin koji većem broju ljubitelja kajkavske poezije i poezije uopće omogućuje uvid u jedan od trenutno najzanimljivijih i najvrednijih pjesničkih opusa kajkavskog kruga hrvatske poezije.

MEŠTRIJA

Mada se u pjesmi **"Pozoj"** (ne prvi put u ovom opusu) pjesnikinja pita **"Kaj je ars scribendi, pisanja meštija, / koja kudeljša v svilu preobrača?"**, iz njezinog je, kako standardnojezičnog, tako i kajkavskog, opusa razvidno da joj je to zapravo dobro poznato. Ne spominjem ovo tematiziranje poetskog postupka, poetskog stvaranja, slučajno. Svijest, naime, o pjesničkom postupku, o "gradnji" pjesme, o igranju riječima, o biranju riječi i autotematiziranje poezije u poeziji jedna je od odlika modernizma koji je u pjesmama Božice Jelušić bio naglašeno nazočan u prvih nekoliko knjiga, a u novije je vrijeme nešto zakrinkaniji. Kada je, u već spomenu-

toj knjizi, Ernest Fišer pribraja pripadnicima tzv. SEMANTIČKOG SINTETIZMA, onda on prepoznaje u njezinoj poeziji te odlike: umjesto patetike i puke deskripcije, jednoznačnog i jednosmjernog teksta, kajkavska (kao i štokavska) poezija Božice Jelušić progovorit će ironično i autoironično, zapitana u svoj vlastiti smisao i učinak, deskripcija će poslužiti ekspresiji, a tekst će najčešće tražiti dodatno iščitavanje radi dekodiranja.

Pri tom, što je izuzetno važno, autorica neće skrenuti u dadaističke i slične nemušte vode; umjesto predaje pred nemogućnošću komunikacije, ona će tražiti što izrazitije slike, što britkije metafore: takve koje će odsjeci, presjeci, napraviti rez kroz stvari i pojave, koje će nam omogućiti da odjednom vidimo stvari i mikroskopom i teleskopom. K tome će voditi brigu i o blagozvučju: slika i metafora, metaforička i slikovna spoznaja svijeta bit će potpomognute i pojačane svojom zvučnom dimenzijom - melodija, boja, ritam i rima uvijek će biti izražajni, posebni. Ne vjerujem da netko tko pročita pjesmu posvećenu slikaru Mirku Viriusu, može zaboraviti onu zvjezdanu rimu i istrgnuti ga iz njenog astralnog okružja:

"Zbantrano ranje s pevcom na straži.

Čez oblok se naluknol Sirius.

Šprljava svjetlo na prašni glaži:

1938. Virius."

TEME I MOTIVI

Teme i motivi u poeziji Božice Jelušić samo se mjestimično mogu jednoznačno iščitati i razviti; ta je poezija ponajvećma refleksivna, ali tako da, krećući se u emotivnom kodu, u njega upada i refleksija, tako da ono što je počelo kao deskripcija, završava kao ekspresija posebnosti uočenog (ako ničim drugim) da homagijalni motivi nisu spomenarske sličice, nego odgovori na vlastita i opća egzistencijalna pitanja. Knjiga *"Noćna steza"* prati onu podjelu na cikluse koja je primijenjena u prvim dvjema zbirkama, a i dalje se organizira u cikluse koji imaju tematsko - motivsku logiku.

Prva je zbirka, *"Meštri, meštrije"*, bila podijeljena u pet ciklusa. Prvi, PODRAVSKI MEŠTRI, portretira Mihovila Pavleka Miškinu, Krstu Hegedušića, Mirka Viriusa, Frana Galovića i Đuru Sudetu i autoričin i naš odnos prema njima. Uz već spomenutog *"Viriusa"*, tu treba istaći pjesmu *"Miškina"*, za kojega je napisala *"stisnul se v škatulji od reči i krvi"* i za kojeg i kroz kojeg i na kraju pjesme postavlja vječno pitanje koje u sudbini ovog našeg pjesnika - mučenika još jače odjekuje: *"Te žmeke reči, popevke žu'ke // BUDE TO ZUTRA RAZMEL ŠTO?"* Humoristično, ironično i satirično lice Božica Jelušić pokazuje već u tom prvom ciklusu, posebno u pjesmi *"Galović"*, u kojoj nam udara čvrgu za falš - odnos spram Galovića:

"Kaj se još zbilja zvezde krase

i kostanj šepče samotnjaku?

Il' saku večer knica donese

Meseca v tetrapaku?"

Galović je, naime, po B. J. postao redovita poštapalica *"v opetovnici za gemištare"* pa

"kajkavski škvorci v zboru bugare:

BENKINA, ČRN-BEL i GORICE..."

Drugi ciklus, POD PETRIČINOM ZVEZDOM, posvema je huncutski, a završava naslovnom pjesmom ciklusa, u kojoj autorica izuzetno oštro ocjenjuje suvremenu kajkavsku pjesničku praksu:

"Pod Petričinom zvezdom kajkavski su skribenti

slameni kranjci, šklopoci, hrđava stara krama.

Na mestu gde se roje kilavi antitalenti

Petričina je zvezda počrnela od srama."

Treći je ciklus nazvan POTRTE GLAŽE. Glaže ili glajže su slike na staklu, specifični oblik izvornog slikarstva koji se posebno razvio u Podravini. Tako su četiri od pet pjesama nastale po motivima slika Mije Kovačića, Milana Generalića, Ivana Večenaja i Ivana Lackovića Croate, dok je pjesma *"Zemlja - groblje"* nastala po ulju na platnu Josipa Turkovića, slikara koji je podravskoj likovnoj publici ponudio slikarstvo odmaknuto od naive. Nadrealističko i snovidno odlika je pjesme *"Tri kmukača na lokvanju"* u kojoj, u noćnoj atmosferi, *"Melin melje: se su vreče straha pune"*. Ni jedna od pjesama nije tek opis, tek slika ili preslikavanje slike; u svima njima

traganje je za tumačenjem poetike, biti slika i slikara, onog razgovora koji umjetnik vodi svojim djelom sa životom i vječnošću. U pjesmi "**Rast**", po slici Milana Generalića "Crveni hrast", hrast je "vnebstremeći samotnjak", "rast šuti v noći" i "v rudastoj rosi rast rastri / sam, kak je čovek v senji i smrti..." Pjesma "**Zemlja - groblje**" ironična je od početka do kraja: počinje konstatacijom da "Najlepše leži se na groblju / vu fajtnoj mrklini", na mjestu gdje će umjetnici naći smirenje - "fletno zlahkotenje". Naravno, ironija se odnosi na život umjetnika i odnos svijeta prema njima, a za "vitiznance i lepoduhe" kaže se da su se "večno smrzavali / i v prazne zdele nalukavali".

Ciklus završava pjesmom "**Prezimec, skradnja zima**", u kojoj umjetničko nagnuće Ivana Lackovića Croate (i umjetnika uopće) B. J. ispisuje kao "To duša raste kre drobne oljenke / bibraju senje čez čkomečinu...", da bi zaključila "Za žitkom to je tek hrepenenje / v ledvenoj brazdi mrtvo korenje...". Umjetnost kao hrepenjenje za žitkom, želja za dodirivanjem onih skrivenih detalja, onih životnih tajni koje nas okružuju, umjetnost kao najviši dodir i spoznaja o životu.

Četvrti i peti ciklus - POZDRAVIL TE HARAMBAŠIĆ i REČI KOJE SEM BILEŽILA V KMICI - otkrivaju intimne dileme i poraze pjesnikinje: umjesto uživanja u pitanja umjetnosti i tuđih sudbina, na djelu je nesentimentalno, gotovo redovito ironično i autoironično, a mjestimice čak i gotovo okrutno kopanje po vlastitom srcu i duši. I dok su u prvom ciklusu (četvrtom) još prisutni čisti lirski naglasci kao u pjesmama "Mesečina".

*"Svet se preleva v krištaloj kugli.
Stiščem se k tebi. Po tvojoj koži
razlejala se mesečina..."*

i "**Sunčanica, ftiho srce**", "**Hižica v slaku**" jedna je od onih minijatura koje pokazuju smisao za antipatično i igru iznevjerenog očekivanja. Dok je prva strofa čista pejzažna sličica

*"Hižica v slaku. Detelišče.
Žuta ponjava, polje pokrito.
Trag v kolomiji nekoga išče.
Se je vu zlatu dneva vmito."*

dotle druga strofa, kao u sonetu druga polovica pjesme donosi obrat, ovdje čak i jedan neobični, truljivi završetak:

*"Vu meni zima. Ledvene pijavke.
V glavi čmelinjek, srditi roj.
Ve sem spuknola nosa z Kafke.
Čez oblok gledim. Ti ne buš moj."*

Sve pjesme petog ciklusa uzorne su, pune izražajnih slika i metafora i kreću se kroz vrijeme u kojemu se prvi put u životu ozbiljno gleda za sobom i preda se; doživljava prvi veliki osjećaj uzaludnosti: ne onaj mladenački kad se ništa još i nije napravilo i pokušalo pa je pesimizam samo poza, nego onaj kada možemo reći da smo već nešto napravili, a upravo se pred svim tim pitamo čemu i zašto.

*"Se sem vredila kak se spada, a ipak:
najlepše jagode raznesele su mravlice..."*

*"Se sem vredila kak se spada, a ipak
ja o sebi denes mislim ovak:
Prav za prav (kak se zeme) ak se dobro vagne
OVU SEM IGRU ČIST GOSPOCKI ODŠPILALA
I ZGUBILA." ("Vrt v listopadu")*

U tom okviru moguće je napisati i:

*"...što bi znal :
zakaj se zove MOJ ŽIVOT a nemremo se zestati
i pogledati v joči..."*

*"Hodila sem po svetu, trage je megla popila
reči koje sem biležila vu kmici
na dnevu nesem poznala."*

("Reči koje sem biležila v kmici"),

"dnevi se vlečo kak drob z krepane krave",
(pjesma "**Dnevi naznani v zlizano čišlo**") i

"Duša je jedna dodrta hiža
i se su stvari vu njoj zrucane
rašklebane i sprhle...
... Duša je puna žiška, duša je črvojedljiva...
... duša je kmična i nespreluftana kak je totinkomora...
... **DUŠA JE OTIŠLA V ZDENO MEGLENO**
NE ZNA SE VIŠE VRNUTI."

"Duša je jedna dodrta hiža"

A sve završava "**Jognjom v polju**" koji "još gori". I taj "jogenj f polju", "scufana zastava, jezik koj je zatrajal svoje reči", oni koji su bili u tom jeziku prije nas i oni koji će u njemu naći dom, ono su što iznova nalazimo kao mogući cilj, mada:

"vre je kesno. Dokonjano. Mi se ravnamo k domu.
TAM GORE GDE JE NIŠT I SE, SE JE NIŠT, NIŠT JE
SE..

Nam je hasnovito postaviti se na počinek."

Iz napisanog je lako zaključiti: prva zbirka Božice Jelušić, ovih prvih 25 pjesama u zbirci sabranih pjesama "**Noćna steza**", uistinu su izuzetan doprinos hrvatskoj poeziji, a posebno njezinom kajkavskom segmentu. Ona se uistinu može zabilježiti kao potvrda jezičnih mogućnosti kajkavskog moderniteta, odnosno kao primjer sam po sebi, poslije kojeg je deskriptivno, goričarsko i zavičajno pjesništvo područje za pučke pjesnike i amatere, a ne za ozbiljan pjesnički rad na kajkavštini. (Uz časne iznimke, koje pokazuju da ni "istrošene" teme to ne moraju biti, ako...)

JEZUŠEVO SVETLO V MRAKU

Šesti ciklus u knjizi "**Noćna steza**" čini 12 pjesama iz zbirke "**Jezuši**" i dvije dodane pjesme, napisane na istu temu. Prvih je dvanaest pjesama zaokružena cjelina koja se kreće kroz našu suvremenost: Isus (Jezuš) je ovdje sa svojom mukom i porukom da bi, govoreći o njemu, bila izrečena naša, hrvatska, muka ovih ratnih vremena i ponovljena Kristova poruka ljubavi i nade. U ovim pjesmama nema rata; ima samo patnje. Ima samo znakova da nešto nije u redu, da bi se shvatilo da su se otvorile Kristove rane:

"Na svet nemilostiven, okoren,
zrovan , zbantuvan i nepokoren,
znovič karv kaplje z otpрте rane. "

"Pred raspelom"

U drugom sonetu, "**Pregnanci mole Jezuša**", kažu:

"Se je krvavo, zežgano, strto.
Našu su muku skljuvale čavke.
Gdi kucaš najdeš joko zastrto:
vu njem su pozoji, kače, pijavke."

Ipak, ti isti pregnanci, lirski subjekt ove pjesme, mole samo: "Vmrti nam daj na našem. Amen." U trećem i četvrtom sonetu "**Ob polnočni vuri**" i "**Molitva Jezušu za lehku smrt**" prolazimo kroz strahove od svijeta i strahove od nasilne i tegobne smrti, da bi se u sonetu "kak se križ nosi" dovinuli do mudrosti koja nam priskrbiljuje milost. Tu saznajemo da je za milost potrebno nositi svoj križ jer:

"...saki koj se pod križom zanosi,
zvrča se, kozla, popikce baulja,
med Jezuševe se broji Cirence."

Slijede soneti u kojim je "den počinka" mitska slika koju nose ti Šimuni Cirenci oko nas kao nadu , potporu nade u svojim teškim životima. U sonetima, pak, "**Jezuš na snegu**" i "**Obločec naše hiže**" možemo naučiti, shvatiti da je Jezuš tu s nama, neprestano, onoliko koliko smo sposobni vidjeti ga i čuti:

"Cel dan Ga vidim na krumperišču,
zmed stavic, kamari, drevja i kolja.
Joči ga željne seposud išču,
dok lete zvezdice zverhu polja."

i

"Naš Brat je Jezuš čuval nas v kipu."

Posljednje su tri pjesme aleluja i hosana, kako i završava posljednja, "**Jezuš ide spod dundače**". One su pjesme radosnih viđenja i slavljenja Krista. Posebno je upečatljiva panteistička "**Ftiči popevaju Jezušu**", u kojoj je naglašeno ono apokrifno životinjsko, ptičje prepoznavanje svetaca i Isusa: "V popevki našoj Jezuš je živ!" Upravo je to bit ovih pjesama; one su umjetnički molitvenik koji podstiče na razgovor i molitvu. Nije, stoga, čudno da je i naknadno, u kiparstvu Ivana Tomerlina, Božica Jelušić prepoznala istu tu umjetničku molitvu u drugom mediju te da je i eksplicite, naslovom i akrostihom, potcrtala nazočnost Isusa u hrvatskoj mucu. U "**Horvatskom Jezušu**", mada:

"Akoprem misel ne vmira v hipu,
Telo bu z žitkom dreš razdružil.
Sina bu mati poznala v kipu:
Križ bu do Neba sencu pružil!"

u čudesnoj slici u kojoj "zlatni se karas smeje z visine", prepoznaje se hod božanskim tragom. Sljedeći ciklus, naslovni, NOĆNA STEZA, sastoji se od 21 do sad u knjigama neobjavljene pjesme, a na neki se način nastavlja na "Jezuš". Oni, zapravo, dijele isto intimno i povijesno vrijeme. I, mada se u "Jezušima" pjesnikinja već dovinula do ufanja, ratno, nečovječno i bezdušno vrijeme pjesme opskrbljuje svim nijansama crne boje: "Žitek je naš meštija po vužu hodećih: na lasu visi", "Vu nenavadnom smo se vremenu pripetili dojtj na svet", ("**Mal kotar sveta**") i "V štorgi smo živeli, senjajuč črno" ("**Štorga**").

Središnje su pjesme ovog ciklusa i knjige "**Noćna steza**" i "**Tanec**". "**Tanec**", "po meštru Holbeinu", čudnovati je ples, u kojemu do zadnjega mislimo da smo na karnevalu, da svi plešu pod maskama. On je, međutim, metafora, alegorija za naš nervozni i prebrzi životni tempo, jurnjavu kojoj najednom ne osjećamo ritma, noge nam i duše odrvene i shvatimo da smo u zagrljaju Smrti i, što je najgore, da smo sa svakim svojim korakom sve više bili Smrti ukorak. "**Noćna steza**" nalik je "Tancu" jer je i "steza" (noćna!) alegorija života; tamo bijesni i objesni ples, ovdje strah od onoga što nas vrebja iz mraka:

"Vreba me v kmici ocalni očnjak:
hudoba nekršćena, crn pesoglavec."

Ovdje, u "Noćnoj stezi", vraća se, međutim, biblijsko i religijsko, dječji mit o anđelu čuvaru jer je duša kojoj se u noći javljaju strahotni znakovi i likovi, na neki način djetinja duša i samo ona može zavapiti:

"gde si ti vezda, Ajngel moj?"

Tu je još i pjesma "**Tri krali**", u kojoj pjesnikinja opet majstorski sažima spoznaje u savršene poredbe, slike i metafore. Tri krali "so znali. samo za nemogućom / pričom moči je genoti misel", "v praznosti i puščini sveta (...)" skrbeli su za ljubav i dušno zveličenje", "lehko su prešli vu nebeske orsage; / kak srečne ribe ve kruže vu večnosti; zlatnomu viru."

Ali, da bi pjesma uistinu imala povoda, da ne bi bila samo dekorativna religiozna pjesmica nego odgovor ili pitanje o stvarima koje nas tište, na kraju će doći neočekivana poanta:

"A krv je opala strašna na Detetove trage,
rastrajali se dani po zemljinomu širu.
Pregnano srce zebe, dok zvone božični zvoni:
gda dojdu, otkud zidu, krali kak bili su oni?"

Živimo u svijetu koji više ni u što ne vjeruje, živimo u svijetu koji nas tjera da izgubimo vjeru: u neka druga vremena mnogo bi toga bilo moguće; a što će biti s nama? Hoćemo li mi vidjeti Jezušovo svetlo v mraku, hoće li nas prema njemu imati tko povesti, pokazati nam svojim ugledom i primjerom kako se gradi bolji svijet?

SVE POČINJE I ZAVRŠAVA U ZAVIČAJU

U ciklusu "Noćna steza" ima još zanimljivih pjesama, pri čemu su posebno interesantne i zanosne minijature kao "*Gartlic, češljugar*", "*Kostanj cvete*"; "*Meštru meštovo*"; "*Kajkavski nocturno*"... Ciklus je, naime, i opet sabran od "probranog" materijala jer, čini se, drugog ni nema u kajkavskoj škrinjici Božice Jelušić.

Ciklus SENCE, MRKLINA prvom nas pjesmom i podciklusom DRAVSKE POPEVKE uvjerava da sve počinje i završava u zavičaju. Krug koji opisujemo svijetom, donosi razne utjecaje, pitanja, motive, prepoznavanja; često je to i traganje za duhovnim zavičajem i duhovnim suzavičajnicima. Tome smo bili svjedoci i u mnoštvu homagijalnih pjesama, pjesama u kojima je iščitavanje drugih, ujedno i približavanje njima i istraživanje samoga sebe. Tome smo svjedoci i u pjesmama posvećenim Miroslavu Dolencu Dravskom i sencama Ivana Gorana Kovačića, Franza Kafke i Nelly Sachs. Posebno je u "*Zimskim jočima*", posvećenim N. Sachs, vidljivo da u jednoj drugoj sudbini, sasvim sigurno težoj, pjesnikinja ponovo (vidi pjesmu "*Miškina*") traži odgovore na svoja pitanja. Pa, ako važi za Nelly, još će više važiti za mene da:

*"Još samo pesma ostala je mestom
gdi se svetu morti bude javil Bog."*

Ipak, dakle, sve počinje i završava u zavičaju. Pričuva slika koje su u nama izazvale najjače senzacije u djetinjstvu i mladosti pohranjena je na zavičajnim putima. Nije stoga čudo da duša u zavičaju, u *lokvanjima*, *crnim jalšama*, na *žutim peskima* u *starim rastima* i *jagnjedima* nalazi uskličnike, snagu za daljnji (Ujević!) let! Zbog toga još manje iznanađuje da je jedna od najljepših pjesnikinjinih pjesama posvećena Miroslavu Dolencu Dravskom, koji je bio opčinjen tim istim, zajedničkim, zavičajem. Između uvodnog katrena i njegova ponavljanja na kraju pjesme "*Senca na podravskemi puti*", nižu se slike i metafore oduševljenja onime što se vidi na tom imaginarnom putovanju. Taj ritam hoda, ritam otkrivanja, može svakog čitatelja povesti

*Čez šume crlene, čez fajtne baršune,
gdi guščerska koža se lešči zvrh mulja
za hitrom sencom zlatne kune,
dok dravski Te pesek v cipeli žulja..."*

Zaključimo: pjesnikinja Božica Jelušić povelala nas je mračnom noćnom stezom i podravskim putima, pokazala nam je kače i pozoje svijeta koji se uništava u smrtnom tancu, ali i primjere onih koji su tražili zvijezdu repaticu, onih koji su se zaufali u malo svetlo reči, pokazala nam je da bi na kraju steze moglo biti svjetlo, moralo biti svjetlo i da zato, i zbog nje i zbog sebe, ne smijemo misliti da je sve bilo zaman. Ako je, pak, suditi po broju i vrijednosti pjesama koje sam spomenuo, o kojima sam pisao i iz kojih sam citirao stihove, trag Božice Jelušić u hrvatskoj kajkavskoj poeziji nastavlja se na trag velikog meštra Krleže, a ostatak će u duboko usječen u pamćenje svakoga onoga koji bude čitao ove pjesme, štoviše, probudit će u nama nemirno more slika i ljepote.

(Povodom knjige "Noćna steza", Matica hrvatska Đurđevac, Kajkavsko spravišće Zagreb; Đurđevac, 1997.)